

Gereformeerd volksopvoeder

Jan Waterink: predikant, pedagoog en psycholoog

Pieter Verhoeve

Dit materiaal is onderdeel van het compendium christelijk leraarschap dat samengesteld is door het lectoraat Christelijk leraarschap van Driestar hogeschool. Zie ook www.christelijkleraarschap.nl.

Samenvatting	Dit artikel gaat over Waterink, een gereformeerde pedagoog die opvoeding ziet als bemiddeling tussen de geloofsleer en de praktijk van alledag. Over jongeren zegt hij: neem ze serieus, neem ze als geheel mens en plaats ze in hun ontwikkelingscontext. Met reflectievragen.
Bronvermelding	Verhoeve, P. (2014) Gereformeerd volksopvoeder. In Vitale idealen, voorbeeldige praktijken II (pp. 106-119). Buijten & Schipperheijn Amsterdam.
Thema *	Inspiratiebronnen
Gebruik **	Hoofd
Plaatsingsdatum	2014
Gerelateerde artikelen	n.v.t.
Trefwoorden	Ontwikkelingscontext, Kuyperiaan, totale mens, spiritualiteit

* In het compendium wordt al het materiaal verdeeld over de acht thema's van christelijk leraarschap: *onderwijs, inspiratiebronnen, leraar, leerling, leerstof, didactiek, schoolteam, leidinggevenden*.

** Het materiaal kan gebruikt worden als onderbouwing en visievorming (*hoofd*), bezinning en reflectie (*hart*) of biedt concrete handreikingen en voorbeelden (*handen*).

Waterink 1937 (via Historisch Documentatie Centrum VU te Amsterdam)

Hoofdstuk 7

Gereformeerd volksopvoeder

Jan Waterink: predikant, pedagoog en psycholoog

Pieter Verhoeve

Wat moet je nu toch met een liegend kind? Professor dr. Jan Waterink (1890-1966) wist het. Via massamedia gaf hij antwoord op allerlei praktische opvoedingsvragen. Als onderzoeker verrichtte hij baanbrekend werk op het gebied van dyslexie en gedragstherapie bij zorgkinderen. In dit hoofdstuk maken we kennis met een van de grondleggers van de gereformeerde pedagogiek.

De jaren vijftig waren toch in seksueel opzicht benepen? Een fragment uit het veelgelezen opvoedingstijdschrift *Moeder* geeft een verfrissende correctie. Een lerares vroeg aan Waterink om een boekje over seksuele voorlichting voor haar puberdochters. Ze was benieuwd naar een fatsoenlijke publicatie ter aanvulling op wat ze al verteld had. Waterink antwoordde kortaf. *'Ik heb zo de indruk, moeder, dat voor uw dochters van 15 en 17- indien ik al zulk een boekje wist – dat boekje toch te laat zou komen. U zegt dat u uw dochters al veel verteld hebt – welnu, wees flink en wees werkelijk christen-moeder, en vertel uw dochters gerust alles.'* (Rietveld-van Wingerden 2002:31)

Het is een typerend citaat van prof. dr. Jan Waterink. Op warme, scherpe en wat moraliserende toon gaf hij op allerlei opvoedkundige terreinen handvatten aan ouders, docenten en catecheten. Wat hij schreef en sprak was genormeerd vanuit de Bijbel. In het uiterst populaire *Aan moeders hand tot Jezus* noteerde hij bijvoorbeeld dat de voornaamste taak van moeder is *'dat zij in de kleuterjaren spreekt van den Heere Jezus'*. (Waterink z.j.:13)

Naast zijn grote bijdrage aan de christelijke adviesliteratuur speelde hij een grote rol in het positioneren van pedagogiek als afzonderlijke wetenschap. Hij inspireerde talloze studenten, schreef honderden artikelen en legde de basis voor de orthopedagogiek en de gereformeerde pedagogiek. In een eigen laboratorium testte hij talloze jonge mensen op intelligentie en ontwikkeling op basis van de nieuwste wetenschappelijke inzichten.

Alleen al daarom mag hij in een overzicht van belangrijke pedagogen niet ontbreken.

In dit artikel wordt in de eerste plaats een biografie geschetst van deze Amsterdamse christenpedagoog. Vervolgens wordt zijn werk zelf besproken. Ten slotte komt de relevantie van zijn bijdragen voor de christelijke leraar in de 21^e eeuw aan de orde. Wat is vandaag de dag te leren van Waterink wanneer je lesgeeft aan pubers, al of niet met een christelijke achtergrond? De centrale vraag in dit artikel is: Wat kan een (christen)docent in de 21^e eeuw leren van Waterink? Eerst nu echter een portret van de hoogleraar van de ‘kleine luyden.’

Opvoeding en opleiding

Jan Waterink zag in 1890 het levenslicht in het Overijsselse gehucht Den Hulst, gelegen op enkele kilometers afstand van Staphorst. Het buurtschap was zo klein dat Waterink in officiële documenten ook wel liet optekenen dat zijn geboorteplaats Nieuwleusen was (Waterink 1923:titelblad). In zijn vroege jeugd bleek al dat Jan over de nodige intellectuele capaciteiten beschikte. Hij sloeg op de lagere school een klas over en viel verder op door zich als leerling in te zetten voor een goed klassenklimaat (Roosjen 1970). Na het gymnasium studeerde hij theologie aan de Theologische School van de Gereformeerde Kerken in Kampen. In 1913 deed hij er zijn kandidaats-examen. Hij werd bevestigd als predikant in Appelscha en trouwde in 1914 met Joukje van der Kam. De jonge predikant toonde al snel interesse voor volkskunde en psychologie, toen hij op verzoek van de classis studie maakte van het godsdienstig leven in de regio (Waterink 1917-1918). In die tijd was het populair onderzoek te doen naar de volksaard. Enkele jaren later vertrok hij naar Zutphen, en studeerde tijdens zijn predikantschap in deeltijd sociale geografie en psychologie aan de universiteit van Bonn. Hij reisde naar de stad met een goederentrein (!).

In 1919 schreef hij zich in aan de Vrije Universiteit van Amsterdam om een doctoraal in de theologie te halen. Dit lukte in twee jaar en nog eens twee jaar later promoveerde hij *cum laude* in de praktische theologie. In zijn proefschrift betoogde Waterink dat de ambtelijke vakken, zoals preekkunde en catechese, een eigen wetenschappelijke methode nodig hebben. In het proefschrift staan verschillende grafieken en tabellen op basis van een eigen gehouden statistisch onderzoek onder catechisanten (Waterink 1923:232 e.v., 275). Volgens Waterink moet de catecheet rekening houden met omgevingsfactoren. ‘Een kind is niet maar een kind, doch ook een lid van het volksdeel met zijn bepaalde eigenaardigheden.’ (Waterink 1923:275)

Professioneel pedagoog

Waterink profileerde zich ondertussen steeds meer als psycholoog en pedagoog. Behalve predikant was hij in Zutphen ook parttime docent op het plaatselijk Lyceum. In 1924 werd hij hoofdredacteur van het *Paedagogisch Tijdschrift voor het Christelijk Onderwijs*. Twee jaar later publiceerde hij een lijvige studie met de titel *Inleiding tot de theoretische paedagogiek*. Verder publiceerde hij enkele jaren daarvoor, in 1917, een boekje waarmee jonge mensen de catechisatiestof eenvoudiger tot zich konden nemen.

Waterink profileerde zich daarnaast als iemand die de persoonlijke relatie tussen opvoeder en jongere voortdurend centraal stelde. De opvoeder dient het kind wezenlijk te bereiken en een goede onderlinge relatie achtte hij daarvoor noodzakelijk. Een voorbeeld daarvan is dat hij zijn medewerkers voorschreef dat ze niet met een psychologisch onderzoek mochten beginnen, voordat ze met het kind gelachen hadden. Deze benadering is een terugkerend motief gedurende zijn loopbaan (Rietveld-van Wingerden 2006:21).

Rond 1920 werden aan verschillende Nederlandse rijksuniversiteiten voor het eerst leerstoelen pedagogiek opgericht. De Vrije Universiteit in Amsterdam wilde niet achterblijven. In 1926 benoemde men Waterink tot buitengewoon hoogleraar in de pedagogiek en tevens tot buitengewoon hoogleraar in de catechetiek. Overigens zou hij gedurende zijn professoraat blijven voorgaan in eredienssten. Pas in 1961 ging hij met emeritaat.

Waterink werkte hard. In 1927 richtte hij een Psychotechnisch Laboratorium op. Hier voerde Waterink psychologische tests uit. In het laboratorium werkten veel aanstaande docenten. Waterink liet de studenten pedagogiek praktijkervaring opdoen en oefenen. De kinderloze Waterink bouwde een adviespraktijk op waar opvoeders terecht konden met vragen over moeilijk opvoedbare en laagintelligente kinderen (destijds nog 'idiote en achterlijke kinderen' genoemd). In 1933 werd hij directeur van het door hem zelf opgerichte Laboratorium voor Paedologie en Psychotechniek. Dit zeer moderne onderzoeksinstituut behandelde probleemkinderen en adviseerde in beroepskeuze (Mulder 2013). Vandaag de dag geeft het zogeheten Waterink Instituut nog steeds professioneel loopbaanadvies (www.waterinkinstituut.nl). In 1948 richtte hij met collega's het Christelijk Pedagogisch Studiecentrum op dat model stond en staat voor andere pedagogische centra. Zonder aarzeling heeft Waterink baanbrekend werk verzet in wat later orthopedagogie is gaan heten. Daarvoor was hij tot over de landsgrenzen beroemd (Rietveld-van Wingerden 2006:34-35).

Publicaties

In zijn tijd was Waterink een gezaghebbende figuur. Behalve rector magnificus aan de VU had hij tal van bijbanen. Men schat in totaal driehonderd.

Zo was hij lid van de Onderwijsraad, werd hij regelmatig als deskundige geraadpleegd tijdens rechtszaken en onderhield hij persoonlijke contacten met het Koninklijk Huis. Hij testte koningin Beatrix toen zij een jonge prinses was. Daarnaast voerde hij de redactie van enkele tijdschriften, waaronder van 1934 tot 1961 het veel gelezen *Moeder. Practisch tijdschrift voor de vrouw in het gezin*. Dit magazine bood voorleesverhalen, kledingpatronen, recepten, medische informatie en een veelgelezen opvoedingsrubriek van Waterink zelf. Daarmee liet Waterink zien dat hij als geen ander de gave bezat om wetenschappelijke inzichten om te zetten in pasmunt voor alledag.

Waterink was wel enigszins ijdel. Voornaam liet hij zich in ambtsgewaad en decoraties portretteren. Hij liet zich voorstaan op zijn goede contacten met het Koninklijk Huis en schreef er diverse boeken over. Van zijn hand verscheen in 1948 *Onze jonge koningin thuis*, een biografie van koningin Juliana, en in 1951 *Onze prins in het publiek en binnenskamers*, over prins Bernhard. Deze publicaties kenmerken zich door een zoetige, nationalistische toonzetting. Zonder enige distantie, die verwacht mag worden bij een vermaarde wetenschapper, schrijft Waterink welhaast lyrisch over de koninklijke familie.

Heel anders klinkt Waterink in zijn publicaties over seksuele opvoeding waarin hij een warme, openhartige en ernstige toon slaat. Dat geldt bijvoorbeeld in zijn vele malen herdrukte boekje *Hoe vertellen we het onze kinderen?* uit 1957. In zijn adviesliteratuur kon hij zich buitengewoon opwinden over ouders die hierin nalatig waren. Toen een jongen hem schreef dat hij na zijn eerste nachtelijke zaadlozing wanhopig was en dacht dat hij onherstelbaar ziek was, antwoordde Waterink: *'Kerel, ik ben eigenlijk een beetje boos. Niet op jou, maar op je ouders en speciaal op je vader, ofschoon ik die helemaal niet ken. Deze narigheid was niet nodig geweest ... omdat ik vind dat je vader je dit had moeten vertellen.'* (Waterink Brieven z.j.:115)

Om te voorkomen dat ouders zouden schromen om hen in te wijden in het machtige mysterie van de seksualiteit gaf hij bij zijn eigen voorlichtingsboek een losse bijlage uit die aan pubers gegeven kon worden. *'Niet om ouders zelf van de moeilijkheden af te laten komen, maar opdat deze kinderen, wanneer zij door de ouders geleid zijn tot een zeker punt, ook zelf allerlei dingen die zij moeten weten en juist moeten weten, kunnen lezen en herlezen.'* (Waterink 1957:Inleiding)

Na de voltooiing van zijn proefschrift deed Waterink nauwelijks eigen empirisch onderzoek meer. Zijn theoretisch werk stond niet zelden onder fundamentele kritiek, zowel uit eigen gereformeerde kring (H. Dooyeweerd) als van daarbuiten (M.J. Langeveld). Zijn voornaamste verdienste voor de wetenschap wordt vandaag de dag vooral gezien in het feit dat hij de pedagogiek op de kaart heeft gezet. Met zijn onderzoekslaboratorium en pedologisch

instituut heeft hij de weg gebaad voor de klinische psychologie, de testpsychologie en de orthopedagogiek. Tegenwoordig wordt aan Waterink weinig aandacht besteed; enkele publicaties vanuit de vakgroep historische pedagogiek aan de VU daargelaten (Rietveld-van Wingerden & Miedema, 2002).

Wetenschap en religie, in Waterinks geval orthodox christendom op gereformeerde grondslag, vormen in zijn optiek een organisch geheel. Hij vroeg zich bijvoorbeeld af wat wedergeboorte doet met het karakter van een mens. Wat dat betreft kan niemand die belangstelling heeft voor pedagogiek in relatie tot de gereformeerde leer om Waterink heen. Daarom volgt hier een inhoudelijke kennismaking met de ideeën van de gereformeerde volksopvoeder, het tweede onderdeel van dit hoofdstuk.

Pedagogie

We doen het wetenschappelijke oeuvre van Waterink geen recht wanneer het in een enkele bladzijde wordt samengevat. Voor de helderheid beperkt dit hoofdstuk zich daarom tot datgene wat Waterink zegt over pedagogiek in het algemeen en de benadering van jongeren in het bijzonder. Om met het eerste te beginnen: Waterink heeft diepgravend nagedacht over het doel van opvoeding. Wat is eigenlijk de intentie van een opvoeder? Wat wil hij met het jonge leven dat aan zijn zorgen is toevertrouwd? Tot op de dag van vandaag biedt Waterinks formulering van het doel van opvoeding stof tot nadenken. Hij formuleerde opvoeding als: *‘De vorming van de mens tot zelfstandige, God naar Zijn Woord dienende persoonlijkheid, geschikt en bereid al de gaven, die hij van God ontving, te besteden tot Gods eer en tot heil van al het schepsel, in alle levensverbanden waar God hem in plaatst.’* (Waterink 1958:121)

Als het over jongeren gaat, door Waterink ‘de jeugd tussen twaalf en achttien’ genoemd, vallen enkele zaken op. Hij neemt jongeren serieus, neemt ze als geheel en zet ze in hun ontwikkelingscontext. Over elk van deze drie punten staat hieronder iets meer.

Serieus nemen

Waterink pleit in de eerste plaats vooral voor begrip voor de jonge mens die binnen enkele jaren verandert van een spelend kind in een brutale puber. Iedereen die beroepshalve of in de gezinssituatie met pubers omgaat, weet dat het verstaan van het grillige jongerengedrag soms lastig kan zijn. Tussen het tiende en zestiende levensjaar verandert er veel. Gemiddeld groeit een jongere in die periode 22 kilo en schiet hij 33 centimeter de lucht in. Bovendien groeien de hersenen door tot ver na het twintigste levensjaar. Daarom komen

drie dingen bij iedere puber voor: overdreven ruzies met ouders, stemmingswisselingen en gevaarlijk gedrag.

Toch pleit Waterink voor een nuchtere, kalme benadering van een puberende jongere in plaats van hem of haar elke keer agressief duidelijk te maken dat hij of zij zich abnormaal gedraagt. Ook al zijn jonge mensen heel kritisch over alles en iedereen en vallen alle gezagsdragers om hen heen van het voetstuk, toch moeten opvoeders *'jonge mensen die zoo ruw doen met vaste hand voorzichtig en begrijpend ontvangen omdat ze zelf nog niet vinden wat zij zoo gaarne zouden gevonden hebben.'* (Waterink 1946:25)

Leerlingen komen er op het voortgezet onderwijs namelijk achter dat de vaste schema's zoals ze die sinds hun kindertijd hadden anders komen te liggen. Ten aanzien van veel zaken moeten ze opnieuw nadenken, ook over religieuze zaken. Jongeren willen bestaande zaken betwisten of zelfs veranderen. Waterink had in zijn praktijk meegemaakt dat een gymnasiumleerling aan de leraar Latijn duidelijk maakte dat hij de bezettelijke voornaamwoorden wilde veranderen. De pedagogiek hoogleraar interpreteerde het als een teken van onzekerheid.

De jongere is echter zelf nog niet in staat om zichzelf en zijn omgeving zoals die is te accepteren. *'Wanneer er dan iemand is die hem eerlijk, rustig, nuchter en vast de rechte lijn wijst, en daarbij vooral begrip toont voor zijn innerlijke eerlijkheid en onzekerheid, dan is hij dankbaar voor de leiding.'* (Waterink 1946:48)

Als geheel nemen

Verder neemt Waterink jongeren als geheel. Als geheel mens. De veranderingen in denkbeelden en psyche bij pubers hebben volgens hem alles te maken met lichamelijke veranderingen. Waterink, die niets van een Platoons dualisme wil weten, pleit in zijn werk consistent voor het samenbrengen van lichaam en geest. In tegenstelling tot gereformeerde tijdgenoten pleitte hij bijvoorbeeld voor regelmatig sporten. Een jongere die worstelde met zelfbevrediging - een thema dat Waterink voor een breed publiek op ontspannen en open manier regelmatig aan de orde stelde - raadde hij aan op een hard matras te slapen met de handen boven de lakens, 'regelmatig den hardloopbaan te bezoeken' en veel fruit te eten. Enerzijds is zijn monisme (eenheidsdenken) te verklaren door zijn neo-gereformeerde achtergrond waarin de 'organischen samenhang des levens' van dr. Kuiper maatgevend was. Anderzijds wordt hij door het wetenschappelijk pedagogisch en pedologisch onderzoek voortdurend gestaafd in zijn opvatting dat lichamelijke veranderingen de ziel diepgaand beïnvloeden en andersom. Hoewel door sommigen in zijn tijd overdreven, *'toch heeft de belangrijke wijziging die heel het systeem van de interne kliersecretie in dezen tijd doormaakt voor het leven en het levensgevoel van de jonge mensen groote*

beteekenis. Meiden ontdekken de gave om hun vrouwelijke charmes in te zetten, terwijl jongens hun lichaamskracht en nuchterheid cultiveren.

Waterink ging zelfs zover in zijn denken dat jongeren in de stad volgens hem anders zijn dan op het platteland. *‘Men is op het platteland bij lange na ook niet zoo emotioneel en sensibel als in de stad, met haar claxon-geschetter, haar lichtgeflinker en haar haastige, jachtige tempo.’* (Waterink 1946:21-22) Het is duidelijk: Waterink ziet een direct verband tussen de jongere en de omgeving waar deze opgroeit. Omstandigheden en persoonskenmerken samen maken de puber tot wie hij is.

Ontwikkelingscontext

Tot slot zet Waterink pubers in hun ontwikkelingscontext. In dit opzicht is zijn werk het meest gedateerd. In zijn publicatie *Puberteit* hanteert hij een ontwikkelingspsychologie die inmiddels achterhaald is. Zijn wetenschappelijke opvoedingsadviezen doen soms meer denken aan een Aristoteliaanse gulden middenweg, dan aan gedegen psychologisch onderzoek. Zo spreekt hij voortdurend over spanningsuitersten. Volgens Waterink komt het met een jongere in de opvoeding goed als hij het evenwicht bereikt, de ‘constante reactiewijze’ (Waterink 1946:38). Hedendaagse psychologen veronderstellen dat mensen al ter wereld komen met aangeboren manieren van reageren die ondanks opvoeding het hele leven aanwezig blijven. Een sloddervos wordt nu eenmaal nooit een punctuele klerk.

Waterink waarschuwt er wel voor om de puberteit niet te overschatten. Het is niet zo dat alle belangrijke veranderingen en gebeurtenissen voor de rest van het leven in die periode plaatsvinden. Evenmin dient men de puberteit als een heel eigen, heftige ontwikkelingstijd te beschouwen. De puberteit is een normale ontwikkeling die bij iedereen voorkomt, en bij velen zelfs zonder noemenswaardige schokken verloopt.

Waterink nu

Wat moet een (christelijke) docent vandaag de dag met Waterink? Op het eerste gezicht zijn er twee blokkades. Een algemene blokkade is dat je Waterink achterhaald en ouderwets kunt vinden. Een specifieke blokkade in het reformatorisch onderwijs is dat je Waterink bezwaarlijk zou kunnen vinden omdat hij niet bevindelijk gereformeerd was. Toch denk ik dat zowel docenten in het protestants-christelijk als in het reformatorisch onderwijs kennis moeten maken met het werk van deze hoogleraar pedagogiek. Dan zal er ook waardering ontstaan. Hieronder staan vijf stellingen, waarop mijn voorzichtige mening over dit verdiende eerherstel zich baseert.

Waterink is te veel benaderd als 'Kuyperiaan'

Waterink is zijn hele leven lid geweest van de Gereformeerde Kerken. Bevindelijk gereformeerden hebben deze door Kuyper gestichte kerken altijd met wantrouwen bekeken. In het verleden is dit mede een reden geweest dat Waterink door bevindelijke leidlieden kritisch benaderd is. Vanuit de Gereformeerde Gemeenten schreef de toenmalige rector van de scholengemeenschap Pieter Zandt, drs. D. Vogelaar, in 1990 nog 'dat de veronderstelde wedergeboorte in zijn theologisch systeem te massief aan de orde kwam', al was het 'veel minder' dan bij tijdgenoten (Vogelaar 1990:75). Ook ds. M. Golverdingen heeft in 2003 kritiek die zelfs op onderdelen 'de laatste jaren wat scherper is geworden.' (Golverdingen 2003:43)

Waterink kwam uit de school van Abraham Kuyper. Dat betekent denken vanuit cultuuroptimisme, maar ook sterk denken vanuit het genadeverbond. Waterink zag kinderen als in Christus geheiligd 'tot het tegendeel blijkt'. Zag hij daarmee alle kinderen automatisch als bekeerde kinderen? Nee. *'De praktijk des levens bewijst het wel anders.'* Hij vergeleek kinderen als nieuwe lootjes aan de stam van het menselijk geslacht: een boomstam die door de zondeval verdorven is. Daarom keren ook baby's zich van God af en dienen ze van zichzelf de zonde. Het behaagt God echter zijn heil *'organisch te realiseren. God geeft niet de wedergeboorte en de bekering nu eens aan iemand in Alaska, dan aan iemand in Australië en dan aan iemand in Badhoevedorp'*. God geeft zijn heil aan degenen die Hem liefhebben en hun kinderen. *'Degenen die dan niet in geloof Christus aanvaarden, zijn dan als de dode takken; maar de boom blijft er met al zijn andere takken levend onder.'* God wil de God van verbondskinderen zijn maar alleen als ze in Zijn wegen wandelen. Kinderen wenden zich echter van nature af aan het gezag van God. Het geloof is Gods gave. *'Gelukkig de jonge mensen, die in hun jeugd gegrepen worden door de genade Gods.'* (Waterink 1946:23)

Het is niet overtuigend aangetoond dat de pedagogiek van Waterink on-Bijbels is. Misschien zegt de kritiek op Waterink meer over de verlegenheid van de gereformeerde gezindte om te denken vanuit het genadeverbond. Wanneer wedergeboorte en persoonlijke bekering worden benadrukt ligt het gevaar van subjectivisme op de loer. Het genadeverbond als dragende kracht van het geloof functioneert niet altijd zoals dit ten tijde van de nadere reformatie wel gebeurde. De doop wordt weinig gebruikt in opvoeding en prediking om mensen te troosten en aan te sporen. Waterink kan niet te snel in een dogmatische verdachtenbank geplaatst worden. Zonder te pleiten voor verbondsautomatisme of het aanvaarden van Kuyperiaanse gedachten aangaande veronderstelde wedergeboorte, kunnen we Waterinks theologie

voluit protestants gereformeerd noemen. Zien reformatorische docenten hun leerlingen zoals God ze ziet? Als zijn eigendom? Als zijn schepselen?

Waterink pleitte terecht voor spiritualiteit in de opvoeding

Religie is weer in, ook in de pedagogiek (Crombrugge & Meijer, 2004). De laatste jaren wordt aandacht gevraagd voor de manier waarop Waterink spiritualiteit een plaats geeft in het onderwijs. Terecht. Waterink zag het kind als een religieus wezen. De opvoeders vormen volgens hem de bemiddeling tussen God en de gebroken wereld op aarde. *'De gezinssfeer is dikwerf machtiger middel om het kind blijvende herinneringen bij te brengen dan vele vertellingen en mooie verhalen.'* Met name tijdens de eerste levensjaren is vooral de moeder de personificatie van God. Zoals de moeder klachten van het kind begrijpt, zo staat de Heere gereed een

ieder te helpen die om hulp roept. Zoals moeder straft en vergeeft, zo doet God dat evenzeer. Als vader en moeder bidden aan tafel, leert het kind al vroeg vergeving te vragen aan iemand die niet fysiek aanwezig is.

Christelijke docenten kunnen van Waterink leren dat spirituele vorming van het kind van groot belang is. Gezonde geestelijke vorming kan niet zonder respect voor en vertrouwen in de puber. Waterink roept op om te zorgen voor een goede christelijke sfeer in de klas, leerlingen met liefde te behandelen en oprecht te zijn. Heb je als leraar aandacht voor je leerlingen? Is er een sfeer van 'geheiligde schroom' voor God als de Bijbel opengaat of als er gebeden wordt?

In het werk van Waterink zit spanning. De wereld is door de zonde gebroken. Het kind is in zonde ontvangen en geboren. Toch is het kind gemaakt naar het beeld Gods. Steeds weer benadrukt hij het belang van genade en verzoening als brug tussen eenheid en gebrokenheid. Vergeving wordt in het gezin maar ook in de klas, aangeleerd. Zodra een kind om vergeving vraagt, dient de opvoeder deze ruimhartig te geven, zoals ook de Heere in Christus een graag vergevend God is.

Waterink ca 1935 (via Historisch Documentatie Centrum VU Amsterdam)

Waterink vroeg terecht aandacht voor de 'totale mens'

Onderwijs is in zichzelf kennisgericht. Op school zijn verreweg de meeste activiteiten gericht op het bijbrengen van wetenswaardigheden. Repetities, werkstukken, presentaties en toetsen volgen elkaar in hoog tempo op. Het beoordelen van kennis door middel van cijfers is een product van de verlichting. Het gevolg is dat scholen in het voortgezet onderwijs nog steeds intern voorschrijven hoeveel schriftelijke overhoringen leraren per periode moeten geven. Een kind is toch veel meer dan een cijferlijst?

Waterink had hier oog voor. Hij wilde de hele mens aan bod laten komen. Daarbij is bijvoorbeeld ook bewegingsonderwijs belangrijk: *'En in de lichamelijke opvoeding en in het spel en in de sport heeft de mens het doel van zijn leven te dienen: schepsel Gods te zijn, opdat God verheerlijkt worde in Zijn werk.'* Sympathiek keek hij aan tegen het zogeheten totaliteitsonderwijs. Hij had grote kritiek op de vakken scheiding en wilde dat leerlingen de samenhang tussen bepaalde vakken konden herkennen. Nadruk op intellectuele vaardigheden kunnen een kind bederven, zo vond Waterink.

Waterink stond terecht open voor onderwijsvernieuwingen

Waterink had oog voor vernieuwingen in het onderwijs. Hij voerde een pleidooi voor gedifferentieerd onderwijs. Zo koos hij bij het rekenonderwijs voor het werken in A-, B- en C-groepen met eigen tempo en niveau. Tal van basisscholen kennen nu ook zulke methodes. Zijn belangrijkste drijfveer hiertoe was het unieke karakter van het individuele kind. *'Daarom mag de belangstelling van het kind nooit worden gedood door de eentonigheid van voortdurend in dezelfde vorm terugkerende arbeid.'* (M.M. van der Slikke 2005:32-35)

Toen in 1997 drs. E. Blaauwendraat, toenmalig docent pedagogiek aan hogeschool De Driestar, in navolging van Waterink pleitte voor minder cijfers en meer waardering voor de hele mens, leverde dat aanvankelijk kritische reacties op (Blaauwendraat 1997). Inmiddels is het principe 'hoofd, hart en handen', waar Pestalozzi al voor pleitte, gemeengoed geworden in veel christelijke en reformatorische scholen.

Waterink was gelukkig een idealist

Waterink keek optimistisch tegen de wereld aan. Hij was positief en warm tegenover jonge mensen, bleek fan van het Oranjehuis en speelde een belangrijke rol in het neo-gereformeerde cultuurchristendom. Voor vreemdelingschap hadden Kuyper, Waterink en andere VU-groten beduidend minder talent.

Hierop zou mogelijk kritiek uitgeoefend kunnen worden. Waterink is een idealist. Het hele onderwijs wilde hij gereformeerd laten zijn. Hij vond dat

door alle vakken een expliciet reformatoische lijn moest lopen, ook bij wis- kunde en grammatica. Deze massieve stelling maakte dat hij sinds het jaar van zijn overlijden, 1966, nauwelijks nog serieus is genomen. Een van Waterinks opvolgers als hoogleraar pedagogie, professor S. Miedema, stelde in zijn oratie dat de 'penetratie van theologie' in het werk van Waterink ouderwets was. Tegelijk is wel opgemerkt dat Waterink openstond voor kritiek op de traditie. Kritiek, vond hij, vraagt mensen zich rekenschap te geven van hun drijfveren (Praamsma 2004:112).

Tot slot

Waterink was een groot pedagoog. Door zijn inzet is het vak pedagogiek en in het bijzonder de orthopedagogie een serieuze discipline geworden. Zijn enorme werklust, het grote aantal publicaties en het (internationale) netwerk heeft de gereformeerde opvoedkunde op de kaart gezet. Christenleraren kunnen ook tientallen jaren na Waterinks overlijden veel van hem leren. Zijn werk is, rekening houdend met de intuïtieve stijl, nog steeds het bestuderen waard. Al is het maar omdat Waterink de opvoeding als bemiddeling ziet tussen de geloofsleer en de praktijk van alledag. Opvoeding als intermediair tussen *sein* en *sollen*. Door grondige studie van het kind zelf en van de wereld om ons heen, kan een beroepsopvoeder - dat is een leraar in het voortgezet onderwijs toch? - juist beter de geloofsleer bijbrengen en de handel en wandel van de leerlingen sturen. *'Gods orde voor het leven na te speuren, inzonderheid Gods orde voor het zich ontwikkelde kinderleven te verstaan, is de taak der Calvinistische peadologie en peadagogiek.'* (Waterink 1936:31)

Mooier kan het nauwelijks gezegd worden.

Reflectievragen

1. Volgens Waterink moet een opvoeder het kind wezenlijk bereiken en daarvoor is een goede onderlinge relatie noodzakelijk. Daarom schreef Waterink zijn medewerkers voor dat ze niet met een psychologisch onderzoek mochten beginnen voordat ze met het kind gelachen hadden. Welke rol speelt het met elkaar lachen in jouw lespraktijk en hoe komt dat?
2. Waterink ziet een direct verband tussen de jongere en de omgeving waar deze opgroeit. Omstandigheden en persoonskenmerken samen maken de puber tot wie hij is. Beschrijf een voorbeeld van een leerling waarbij dat duidelijk te zien is.
3. Waterink realiseerde zich dat de kinderen waarmee hij te maken had

veelal gedoopte kinderen zijn. Dat geldt vandaag de dag nog voor de kinderen op reformatorische scholen en voor veel kinderen op christelijke scholen. Bedenk je dat zelf ook als je op zo'n school lesgeeft en wat betekent dat concreet voor jou?

4. In dit hoofdstuk wordt beweerd: 'Onderwijs is in zichzelf kennisgericht. Op school zijn verreweg de meeste activiteiten gericht op het bijbrengen van wetenswaardigheden. Repetities, werkstukken, presentaties en toetsen volgen elkaar in hoog tempo op.' In hoeverre vind je dit in je eigen praktijk een probleem om 'de totale mens' in de leerling te zien? Geef voorbeelden hoe je hiermee omgaat.
5. Waterink had kritiek op de vakkenscheiding en wilde dat leerlingen de samenhang tussen bepaalde vakken leerden herkennen. Hoe denk je daar zelf over? En hoe werkt die opvatting door in je lesgeven?
6. Waterink wilde het hele onderwijs gereformeerd laten zijn. Hij vond dat door alle vakken een expliciet reformatorische lijn moest lopen. Hoe kijk jij daar tegenaan en waarom? Wat betekent je mening voor je concrete handelen in de les?

Literatuur

Blaauwendraat, E. (1997). Identiteit en vernieuwing. In: *De Reformatorische School* 25, afl. 3 (1997).

Crombrugge, H, Meijer, W. (red.) (2004). *Pedagogiek en traditie, opvoeding en religie*. Houten: Lannoo.

Golverdingen, M. (2003). *Inspirerend onderwijs. De pedagogische opdracht van de reformatorische school*. Heerenveen: Groen.

Mulder, E. (2008). Waterink, Jan (1890-1966). In *Biografisch Woordenboek van Nederland*. www.inghist.nl/Onderzoek/Projecten/BWN/lemmata/bwn4/waterink

Praamsma, J.M. (2004). Pedagogische vernieuwing in eigen kring. Opmerkingen bij de gereformeerde pedagogiek van Jan Waterink. In: Crombrugge, H., Meijer, W. (red.), *Pedagogiek en traditie, opvoeding en religie*. Houten: Lannoo.

Rietveld-van Wingerden, Marjoke & Miedema, Siebren (2002). De spiritualiteit van de gereformeerde pedagoog Waterink. *Herademing, Tijdschrift voor Spiritualiteit en Mystiek*, 10 (2), 27-32.

Rietveld-Van Wingerden, M., Groenendijk, L.F. (2006). Jan Waterink (1890-1966) Pedo-
loog uit overtuiging. In: J.D. van der Ploeg (red.), *Kopstukken van de orthopedagogiek*. Rot-
terdam: Lemniscaat Publishers.

Roosjen, D. (1970). *School met den bijbel 100 jaar 1870-1970, een eeuw christelijk nationaal
schoolonderwijs te Hardenberg*. Hardenberg.

Slikke, M.M. van der (2005). Opvoeding bij Bavinck en Waterink. *Transparant* 16 (4) blz.
32-35.

Vogelaar, D. (1990). *De betekenis van Waterink in onze tijd. Het streven naar een gerefor-
meerde opvoeding en onderwijskunde*. Houten: Den Hertog.

Waterink, J. (z.j.). *Aan moeders hand tot Jezus. De godsdienstige opvoeding van den kleuter en
van het kind in de schooljaren*. Wageningen: Zomer & Keuning.

Waterink, J. (1917). Onze lastige woordjes op godsdienstig en kerkelijk terrein, *Ons arse-
naal* 1 (1917).

Waterink, J. (1917-1918). Het godsdienstig leven in Friesland's Zuid-Oosthoek, *Gerefor-
meerd Theologisch Tijdschrift* 18 (1917/1918).

Waterink, J. (1923) *Plaats en methode van de ambtelijke vakken*. Zutphen: J.B. van den
Brink & Co.

Waterink, J. (1936). *Innerlijk beleven en kennen in de structuur der opvoeding* Amsterdam:
Vrije universiteit.

Waterink, J. (1946). *Puberteit. De psychologie van den jongen mensch in de rijpingsjaren*.
Wageningen: Zomer en Keuning.

Waterink, J. (1952). *Brieven aan onze jonge mensen. Toekomst, levensstijl, sexueel leven, ker-
kelijk leven*. Wageningen.

Waterink, J. (1957). *Hoe vertellen we het onze kinderen*. Wageningen: Zomer en Keuning.

Waterink, J. (1958). *Theorie der opvoeding*. Kampen: Kok.